

Jak může jméno komplikovat život

TEXT: FILIP SAIVER
FOTO: PETR TOPIČ, MAFRA

Pukod petčrete tneto txet, dáokzlai jtse, že ldiksý mzeok je sohepn rpozozant solvo puzoe pdole pn-rvího a plesoihndo pmesíne.

Tímto způsobem lze údajně laikům aspoň částečně vysvětlit teorii racionální nepozornosti, za kterou loni dostal ekonom Filip Matějka Cenu Neuron pro mladé vědce.

Je to dobrý příklad?

Trochu. Naznačuje, že svět je strašně složitý a my v něm nezvládáme vše sledovat. Nezvládáme sledovat vše na internetu, nezvládáme sledovat detailně zákony. Vybíráme si proto ty nejdůležitější informace, což často stačí, ale ne vždy. Stejně jako nám většinou k rozluštění textu se zpřeháženými písmeny stačí, že se podíváme na ta krajní.

To ale přece neznamená, že je ten text správný.

Největší chyby děláme tam, kde si myslíme, že je prakticky udělat nemůžeme. Novou dopravní značku Stop nejjistěji přehlédneme, když bude v naší ulici. Světová ekonomika byla dlouho velmi stabilní, lidé proto začali víc riskovat, mysleli si, že se nic nemůže stát. A přišly velké problémy, hypoteční krize.

Lidé jsou zkrátka omylní.

A nepozorní. To ale není nic nového, tohle není na teorii, o níž mluvíme, zajímavé. Zajímavé je, že se díky ní můžeme přiblížit praxi, realitě. Teorie využívá poznatky z psychologie a aplikuje je na řešení ekonomických otázek, což je, jak se ukazuje, velmi důležité pro finance, makroekonomiku, pochopení chudoby, pracovní trhy.

Pro představu: jak je to důležité pro pracovní trhy?

U nich zásadně záleží na tom, jak se firmy se zaměstnanci najdou. Kdyby lidé nebyli nepozorní a nebylo jim zatěžko číst životopisy, všichni se perfektně najdou a téměř by nebyla

Filip Matějka (36)

- ▶ Vystudoval fyziku na Univerzitě Karlově a získal doktorát z aplikované matematiky na Princetonské univerzitě v USA; na začátku doktorských studií na Princetonu přešel k ekonomii, kterou označuje za fascinující a velmi užitečnou.

- ▶ Od roku 2010 působí jako výzkumný pracovník Národohospodářského ústavu Akademie věd České republiky, je členem akademického sboru CERGE-EI.

- ▶ V roce 2015 získal jako první český ekonom Starting grant Evropské výzkumné rady a v roce 2016 Cenu Neuron ve společenských vědách.

Proč většinu lidí při volbách prakticky nezajímají programy stran, byť by měly být pro rozhodování klíčové? Proč určuje pracovní uplatnění člověka jeho jméno? Nejen na to má mladý ekonom **FILIP MATĚJKA** zajímavé odpovědi.

nezaměstnanost. Jenže lidé nejsou jen nepozorní, ale takzvaně racionálně nepozorní – věnují pozornost tomu, co si myslí, že je důležité. Právě kvůli tomu jsou někteří víc nezaměstnaní než jiní. V rámci experimentu jsme s kolegy Chytilovou, Bauerem a Bartošem rozesílali fiktivní životopisy a jediné, co jsme měnili, byla jména: Jiří Hájek, Nguyen Ngan, Gejza Horváth. Životopisy se jménem minority byly čteny o 30 procent méně, ti lidé tak mají o 30 procent menší šanci na uplatnění, což zároveň způsobuje, že nemají takovou motivaci se vzdělávat. Jiný výzkum potvrdil, že manažeři čtou jeden životopis v průměru šest vteřin, nutně tedy selektivně. Dočtou-li se třeba, že je člověk rok nezaměstnaný, nedají mu šanci, byť může být velmi šikovný a měl jen smůlu.

A to je racionální?

U všeho vážíme benefity a náklady. Když se rozhodnu přijmout nového zaměstnance, zvažuji, o kolik mi pomůže, věnuji-li procesu vybírání o dvě hodiny víc. Možná si potom vyberu lepšího zaměstnance, ale dvě hodiny času jsou také cenné. Jsme nepozorní, ale jsme schopní adaptovat se. Když se ekonomické prostředí stabilizuje, nevěnujeme mu velkou pozornost, když se v něm něco děje, okamžitě zbystríme. Politice věnujeme obecně málo pozornosti, protože při volbách můj hlas nerozhodne. Když budu jedním ze dvou, co rozhoduje o koupi firmy, napru maximální pozornost. Jinak se ale pochopitelně budu chovat, je-li můj hlas při volbách jedním z milionů.

„Dnešní doba není žádné neštěstí. Před padesáti i třiceti lety se dezinformovalo mnohem víc, i v západním světě. V současnosti máme o většině věcí ve světě slušné informace, jen zároveň víme, že je nemáme perfektní.“

Nenecháme se pak opít rohlíkem? Blíží se volby a mnoho voličů bude jistě hlasovat spíš podle billboardů s prázdnými hesly, než aby pečlivě studovali volební programy.

Posledních 50 let je ekonomie užitečná v tom, že rozumí, kdy funguje a kdy nefunguje volný trh. Tři mobilní operátoři, abychom byli aktuální, by měli podle jednoduchých teorií zaručit soutěž výhodnou pro spotřebitele, jenže tomu tak není. S demokracií je to podobné: na současných několika stran se můžeme koukat jako na volný trh, v jehož rámci si spotřebitel vybírá nejlepší produkt a strana by jim ho měla nadesignovat. Není však překvapení, že tak jak nefunguje trh mobilních operátorů, nefunguje ani demokracie. Přesněji řečeno, nějak funguje, ale ne perfektně.

Ale proč tomu tak je?

Lidé věnují svému výběru a politickým programům pramálo pozornosti. S tím PR mana-

▲ **Všude samá nepozornost.** Teorie racionální nepozornosti se vztahuje na zákonodárce a též na ty, kdo je volí.

žeři stran operují, důležitá je image. V Dánsku proběhl pokus, kdy lidem ukázali fotky neznámých politiků z jiné země a Dánové jen podle obličejů ve většině případů poznali, kdo vyhrál volby.

Není divné, že ke zvolení stačí dobře vypadat nebo hlásat populistické názory?

Racionální nepozornost může skutečně způsobovat nárůst extremismu či populismu. Populistických návrhů si všimneme, protože jejich výhody jsou velmi často cílené na jednotlivce, zatímco nevýhody se rozprostírají přes celou společnost. Návrhy, kvůli kterým se hádáme, také přitahují pozornost. Politik, který chce vyhrát, většinou společnost nespouje. Teorie racionální nepozornosti nám ale zároveň umožňuje jakousi laboratoř, v níž lze zkoumat, zda by problémy nezmizely, když se změní pravidla voleb či poskytování informací.

Jak?

Spoustu informací musíme nyní hledat zvláště. Kupříkladu v otázce peněz musím složitě pátrat, kolik mi jich která strana sebere. Mít od každé strany tabulku, kde by byly výdaje na společnost a pak to, co dostanu já, odečtu tyhle dvě věci a dostanu konečné číslo. Zcela jednoduchá věc ve srovnání s tím, že si to samé musím hledat v tisíci položkách, a proto se na 999 nepodívám. Nebo jiná věc: vláda má v pravomoci schvalovat sumy tvořící rozpočet školství, obrany a tak dál. To je fajn. Problém je, že schvaluje i detailní věci, a tudíž ohromnou spoustu položek, které nikdo nekontroluje, kvůli tomu může nastat nechvalně proslulé porcování medvěda. Kdyby celonárodní politici směli ovlivňovat jen základní sumy, je problém vyřešen. Háčkem ekonomie je, že se její objevy těžko a pomalu prosazují do praxe. Inženýr, který na něco dobrého přijde, založí firmu a výrobek se – pokud je kvalitní – prosadí. Naše poznatky musí prosadit politici, jejichž zájmem je, aby je většina lidí volila, nestačí jim pár lidí.

Není to frustrující?

Je to emocionálně náročné, ale když se to povede, tak to má obrovský dopad.

Povede se to někdy? Vždyť lidé pořád slyší na výkřiky „zatočíme s korupcí“ a na podobná klíše.

Nesnažíme se změnit lidi. Bylo by jistě hezké, abychom byli pracovitější a poctivější, ale podstatné je rozumět, jací lidé jsou, a nastavit pravidla, podle nichž by společnost fungovala lépe. V rámci teorie racionální nepozornosti to často znamená zkusit podávat informace líp. Ne víc, protože už teď nejsme schopni obrovské množství informací pojmout.

K obrovskému množství informací ještě příklad z politiky: nedávno ministru Bělobrádkovi vyčítal volič, že nemá ponětí o dopadu jím schváleného zákona, a ministr se bránil tím, že je nemožné ke každému zákonu studovat stovky stran. Držíme-li se teorie racionální nepozornosti, Bělobrádek nastudoval ze zákona některá „písmena“, ale na jeho rozhodnutí následně doplácení voliči. Z toho až mrazí.

Jsou jen dvě cesty. První, že politik schvaluje něco, o čem si myslí, že je dobré, s rizikem občasných chyby. Pokud se zmýlí méně než v 50 procentech, posouvá věc dál. Lepší cestou by ale podle mě bylo, aby byly zákony jednodušší. A jsme zase u toho, že by se informace měly podávat líp.

Líp ve chvíli, kdy se z internetu valí moře rozličných informací a ani vzdělaní lidé kolikrát neumějí rozklíčovat jejich kvalitu?

Pravda je, že náhled na internet se v posledních letech překlopil – od mínění, že pomáhá, až k tomu, že může škodit. Nedávné výsledky průzkumu ve Velké Británii ukázaly, že tam, kde se rozšířil internet, klesla informovanost. Zdůvodňováno je to tím, že internet má i jiné hodnoty, hlavně zábavní, takže lidé méně čtou a víc si hrají.

Nebo jim stačí titulky internetových zpráv a mají jasno.

My lidé si rádi povídáme. Dřív byla v novinách tři témata, všichni se o nich hodně dozvěděli a povídali si o nich. Na internetu

je dnes témat tisíc a já nevím, o čem budou kamarádi zrovna mluvit. Takže si přečtu tisíc nadpisů a komentuji je.

Pokud si vybíráme zajímavé informace, nenahrává to alternativním pravdám a konspiračním teoriím? Ty jsou přece z podstaty takřka vždy zajímavější než obyčejná pravda.

To souvisí se zmiňovanou zábavností. Ideálně bychom si měli vybírat užitečné informace, svět je ale barevnější, takže si lidé nevybí-

rají jen užitečné, ale i zábavné věci. Toho teď hodně využívá Rusko: předkládá alternativní pravdy, zábavné, inspirativní a dezorientující. Zamezit tomu, i v tom by ekonomie mohla být nápomocna. Tohle nevyřeší nějaká státní instituce, ale spíš přijde startup jako kdysi Google. Využije poznatky moderní sociologie, ekonomie a počítačových věd a vyvine aplikaci, která nám umožní se snadněji rozhodovat, co je pravda a co ne. Nebude to tak, že nám to sama sdělí, ale prostě to bude jasnější.

Nejste moc velký optimista? Vážně jde „vydestilovat“ pravdu v době, kdy si každý vyzobne z internetu tu, která vyhovuje právě jemu?

Chci zdůraznit, že dnešní doba není žádné neštěstí. Před padesáti i třiceti lety se dezinformovalo mnohem víc, i v západním světě. V současnosti máme o většině věcí ve světě slušné informace, jen zároveň víme, že je nemáme perfektní. A jsem vážně přesvědčen, že něco lepšího pro rozpoznávání pravdy bude. Nevím přesně co, ale přijde to.

Bavíme se ještě vůbec o ekonomii?

Obecné mínění, že ekonomie je věda o penězích, vůbec neodpovídá pravdě. Ekonomie je věda o tom, jak fungují nedokonalé společnosti. Proto má zásadní vliv na velká společenská témata, jako je snížení chudoby či snížení počtu válečných konfliktů, čemuž se věnují již dříve zmínění kolegové.

Jak může ekonomie zabránit válce?

Jednoduchý příklad: spousta lokálních konfliktů vyvolají výkyvy počasí. Zvedne-li se jeden rok v Africe o pár stupňů teplota nad normál, zvýší se zároveň pravděpodobnost, že tam další rok vypukne kvůli neúrodě válka. Z tohoto důvodu je globální oteplování velkým problémem pro celosvětovou bezpečnost. Ekonomové svými metodami přišli na tyto zákonitosti a zároveň navrhnou rozumné tržní způsoby řešení.

Jenže o případných opatřeních proti globálnímu oteplování nerozhodnou ve finále ekonomové, ale politici.

A i když má politik dobré úmysly, musí se chovat populisticky, aby ho lidé volili. Lidé si všimají aktuálního omezení na vypouštění emisí, ne však možného dopadu emisí na svět za 20 let.

Nejsme v pasti?

Čím lépe budeme vysvětlovat, co je správné, tím raději to budou politici podporovat. A pozor, je potřeba říct, že společnost funguje obstojně a většina se v ní má dobře. Přijde mi, že o spoustě věcí rozhodujeme stylem, že když to není ideální, musíme to rovnou zavrhnout. Hrozně třeba nadáváme na nešvary institucí Evropské unie, ale máme lepší alternativu? Kupříkladu korupce je v těchto institucích daleko menší než v těch českých. Když něco nefunguje úplně dobře, je vhodné položit si otázku, zda by jiná možnost nebyla ještě horší.

filip.saiver@mfdnes.cz

Foto: ČTK

INZERCE

Divočina v betonové džungli.

Praha –
Severní Amerika od
11.990 Kč*

Nonstop
you

*Cena se vztahuje na zpáteční letenku včetně všech poplatků a příplatků a závisí na dostupnosti letů a směrném kurzu.

 **Letiště
Praha**

LH.com

A STAR ALLIANCE MEMBER

Lufthansa